Research in Narrative Literature
Homepage: https://rp.razi.ac.ir/

Print ISSN: 2676-6531
Online ISSN: 2676-654x

Content Analysis of "The Blue Tile" as the Collection of Stories by Mohammad Reza Safdari

Ziba Ghalavandi [1*] | **Ali Hajipoor** [2]

1. Corresponding Author, Associate Professor of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Salman Farsi University of Kazerun, Kazerun, Iran.
   E-mail: ziba.ghalavandi@kazerunsfu.ac.ir
2. Ph.D. Student of Persian Language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Salman Farsi University of Kazerun, Kazerun, Iran. E-mail: a.hajipoo@kazerunsfu.ac.ir.

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 28/06/2023
Received in revised form: 09/09/2023
Accepted: 11/09/2023

Keywords:

Blue Shadow,
Content Analysis,
Mohammad Reza Safdari
Sociology ofliterature.

ABSTRACT

The sociology of content is a branch of the sociology of literature that examines the relationship between the content of a literary work and society. This analysis not only helps in understanding the content itself but also provides insight into the society of the poet's era and its transformations. The aim of this research is to conduct a sociological analysis of the story collection "The Blue Tile", with an emphasis on the social content of the stories, based on the theory of Henry Zalamansky. This study employs a descriptive-analytical approach and is based on library research. The findings reveal that "The Blue Tile", in addition to its collectivist qualities, maintains a reciprocal relationship with society. The customs, rituals, and beliefs of the people of the South play a significant role in the collection. The belief in mythical creatures and the veneration of trees such as palms and hackberries, as well as animals like leopards, remains prevalent among the people of the South. "The Blue Tile" is one of the social novels in which the author's skillful portrayal of popular beliefs and storytelling style enhances its intimacy and credibility. The characters all belong to a social class introduced to the audience through dialogue. The story lacks a traditional hero, as the author seeks to reconnect with his identity through these characters, evoking a return to his childhood.

Cite this article: Ghalavandi, Z. Hajipoor, A. (2025). Content Analysis of "The Blue Tile" as the Collection of Stories by Mohammad Reza Safdari. *Research of Literary Texts in Iraqi Career*, 14 (4), 217-240.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2023.9293.1801

Extended abstract

Introduction

This study offers a sociological analysis of Mohammad Reza Safdari's short story collection "The Blue Tile," applying Henry Zalamansky's theory of the sociology of content. As one of the prominent authors of southern Iran, Safdari integrates local traditions, myths, and beliefs of the southern people into his literary works, providing a rich case for examining the dynamic interaction between society and literature. The research explores how "The Blue Tile" mirrors the social, cultural, and mythological realities of its time and environment, transforming folklore, and collective memory into symbolic literary expression. The sociology of content, a subfield of the sociology of literature, focuses on the reflection of social reality in the content of literary texts. By examining the thematic and ideological dimensions of Safdari's narratives, this study identifies the sociocultural values, superstitions, and rituals embedded in the daily life of southern Iranian communities. The theoretical framework of Zalamansky views literature as a social document that responds to the "questions of its time." In this sense, Safdari's storytelling represents both a personal and collective attempt to reconstruct identity through memory, myth, and language.

Methodology

The current research adopts a descriptive–analytical and library-based approach. It examines all seven stories in "The Blue Tile" Peryoon, The Blue Marble, The Runaway Heart, The House of Reunion, Two Quails, The Lament, and The First Tree. Each story is analyzed in terms of its social functions, symbolic motifs, and reflection of local beliefs. The analysis identifies recurring mythological figures such as the demon harming mothers, fairy, sacred trees like palm, and animals such as leopards, which hold deep cultural significance. These motifs serve as metaphors for endurance, fertility, protection, and the continuity of indigenous culture.

Results and discussion

The findings indicate that "The Blue Tile" establishes a two-way relationship between art and society. On one hand, it reflects the collective consciousness of southern Iranian life. On the other hand, it reshapes that reality through mythic imagination and poetic narration. Safdari's use of local dialects, colloquial speech, and ritual imagery reinforces the authenticity and intimacy of his stories. Each story in the collection portrays elements of southern folk culture and the struggle between modernity and tradition. The mythical creatures and sacred natural elements represent a worldview deeply intertwined with nature, spirituality, and superstition. For instance; belief in the demon reveals the persistence of pre-Islamic fears and protective rituals surrounding childbirth. The motif of the fairy symbolizes temptation and the duality of beauty and danger. The palm tree and lute tree embody sacredness and continuity, serving as metaphors for rootedness and resilience, and the leopard, associated with divine protection and vigilance, acts as both a symbol of fear and reverence. Through these symbols, Safdari reconstructs a mythic worldview that remains alive in southern oral traditions. His stories are

neither purely realistic nor fully fantastic; rather, they occupy a liminal space between reality and imagination, embodying what can be termed "magical realism" rooted in Iranian folklore.

Socially, the characters belong to lower-class communities' peasants, workers, and villagers whose lives are governed by ancestral beliefs and communal bonds. There are no "heroes" in the classical sense Instead, Safdari depicts ordinary people shaped by the forces of nature and history. The absence of a central hero reflects the collective spirit of the narrative and the author's desire to recover a shared cultural identity. Dialogue plays a key role in shaping character identity and conveying regional authenticity. Moreover, the stories explore themes of alienation, identity loss, nostalgia, and existential uncertainty. The characters are often caught between remembering and forgetting, searching for meaning amid a collapsing social order. This ambiguity mirrors the author's introspective return to childhood and his attempt to reconstruct memory as a site of belonging. In this sense, "The Blue Tile" can be read as both a sociological and psychological documenta map of collective consciousness filtered through personal memory.

According to Zalamansky's model, every literary text responds to the ideological and emotional questions of its age. Safdari's collection illustrates how southern Iranian literature negotiates between inherited beliefs and contemporary realities. The sociology of content allows us to trace these responses by analyzing the way themes such as superstition, sacredness, and communal life function as narrative devices reflecting societal transformation. The text demonstrates that folklore and myth are not static relics but active social forces that continue to shape local identity. In Safdari's fiction, the line between myth and reality dissolves; myths are lived, not merely told. This dynamic interaction between the sacred and the mundane reaffirms the sociological premise that literature serves as both a mirror and a maker of society. "The Blue Tile" represents one of the most significant examples of southern Iranian narrative realism infused with magical and mythic elements. Through its detailed depiction of customs, dialects, and collective beliefs, the collection functions as a sociocultural archive that documents the transformation of rural society in the postcolonial era of Iran.

Conclusion

The study concludes that Safdari's work reflects a deep awareness of the inseparable link between art, culture, and social consciousness. By embedding folklore and oral traditions within a modern narrative form, Safdari revitalizes indigenous identity and gives voice to marginalized communities. His narrative technique shifting between memory, dream, and dialogue captures the complexity of human experience in a world where myth and reality coexist. Ultimately, "The Blue Tile" can be viewed as a literary testimony to the endurance of cultural identity amid social change, offering a profound example of how local storytelling can articulate universal human questions.

پژوهشنامهٔ ادبیّات داستانی
https://rp.razi.ac.ir/
شاپای چاپی: ۶۵۳۱-۲۶۷۶
شاپای الکترونیکی: ۶۵۴x-۲۶۷۶

بررسی مجموعه داستان *تیلهٔ آبی* اثر محمد رضا صفدری براساس جامعه‌شناسی محتوا

زیبا قلاوندی [۱*] | علی حاجی‌پور [۲]

۱. نویسنده مسئول، دانشیار، زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سلمان فارسی کازرون، کازرون، ایران.
رایانامه: ziba.ghalavandi@kazerunsfu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سلمان فارسی کازرون، کازرون، ایران.
رایانامه: a.hajipoo@kazerunsfu.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۴/۰۷
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۶/۱۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۰

واژه‌های کلیدی:
تیلهٔ آبی،
جامعه‌شناسی ادبیات،
جامعه‌شناسی محتوا،
محمدرضا صفدری.

چکیده

جامعه‌شناسی محتوا یکی از شاخه‌های جامعه‌شناسی ادبیات است که در آن به ارتباط محتوایی اثر ادبی با جامعه پرداخته می‌شود، در این بررسی علاوه بر شناخت محتوا، جامعهٔ عصر شاعر و تحولات آن را می‌توان دریافت. هدف این پژوهش تحلیل جامعه‌شناختی مجموعه داستانی *تیلهٔ آبی* با تأکید بر محتوای اجتماعی داستان و براساس نظریه هانری زالامانسکی است. پژوهش حاضر بر مبنای مطالعات کتاب‌خانه‌ای و با رویکرد تحلیلی-توصیفی انجام شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد *تیلهٔ آبی* علاوه برخصلت جمع‌گرایی، با جامعه ارتباطی دوسویه دارد. آداب و رسوم و باورهای مردم جنوب در آن نقشی پررنگ دارند. اعتقاد به موجودات افسانه‌ای و مقدس شمردن درختانی مانند نخل و کنار و حیواناتی مانند پلنگ هنوز هم از باورهای رایج مردم جنوب است. *تیلهٔ آبی* در شمار رمان‌های اجتماعی قرار دارد که مهارت نویسنده در بازتاب باورهای عامیانه و شیوه بیان داستان‌ها بر صمیمیت و باورپذیری آن افزوده است. شخصیت‌های داستانی همه از یک طبقهٔ اجتماعی بوده که از طریق گفتگو به مخاطب معرفی شده‌اند، داستان قهرمان ندارد و نویسنده قصد دارد با این شخصیت‌ها هویت خود را بازیافته به کودکی خود برگردد.

استناد: قلاوندی، زیبا و حاجی‌پور، علی (۱۴۰۴). بررسی مجموعه داستان *تیلهٔ آبی* اثر محمد رضا صفدری براساس جامعه‌شناسی محتوا. *پژوهشنامهٔ ادبیات داستانی*، ۱۴(۴)، ۲۱۷-۲۴۰.

ناشر: دانشگاه رازی

حق‌مؤلف © نویسندگان.

DOI: 10.22126/rp.2023.9293.1801

۱. پیشگفتار

یکی از رویکردهای جامعه‌شناسی ادبیات «جامعه‌شناسی محتوا[1]» است. محقق این رشته به مطالعه محتوایی آثار می‌پردازد تا از طریق نگرش اجتماعی نویسنده به مسائل اجتماعی، فرهنگی، باورها، آداب و رسوم و کارکرد آن‌ها آگاهی یابد و مصادیق محتوایی را از دل این آثار استخراج نماید. این شاخه از جامعه‌شناسی ادبیات ساخت و کارکرد اجتماعی و رابطه میان جامعه و ادبیات را به تصویر می‌کشد. رایج‌ترین راه ایجاد ارتباط بین جامعه و ادبیات مطالعه و تحلیل آفرینش‌های ادبی به عنوان سند اجتماعی است. ادبیات چیزی جز فعالیت‌های ادبی و زیباشناسانه زبان نیست؛ اما می‌تواند تحت‌تأثیر شرایط اجتماعی حاکم قرارگرفته و بازتابی از شرایط اجتماعی محیط خود باشد؛ نتیجه آن‌که شاعر یا نویسنده هنرمند و متعهد می‌تواند با نگاهی ژرف و عمیق فضای سیاسی و اجتماعی جامعه خود را بازتاب دهد. با نگاهی گذرا به آثار بزرگ ادبی می‌توان پی برد که این آثار فاخر همراه با شاعران متعهد توانسته‌اند آیینهٔ اوضاع و احوال فضای اجتماعی دوران خود باشند. محمدرضا صفدری نویسنده‌ای سخت‌کوش است که جنوب و باورهای مردمانش موضوع اصلی آثار اوست. وی بهترین دوران زندگی خود را در همسایگی درهٔ انجیری و در سایه‌سار کوه بیرمی گذرانده است؛ به همین دلیل به داستان‌ها و افسانه‌های بومی جنوب در نوشته‌هایش اهمیت خاصی می‌دهد، توانایی استفاده از گفتار عامیانه، اشاره به آداب و رسوم بر غنای آثارش افزوده است. اساس و پایه‌های آثارش بر بازگویی اندیشه‌ها و عقاید مردم جنوب است. مجموعه داستان «*تیله آبی*» شامل هفت داستان از محمدرضا صفدری است، صفدری در این اثر خود را هنرمندی مردم‌دار نشان می‌دهد که به رسوم و اعتقادات مردمانش به دیده احترام می‌نگرد، تسلط و شناخت صفدری از باورها و آداب بومی او را در زمرهٔ نویسندگان شاخص جنوب قرار داده است. داستان‌هایی نمادین با زاویه دید اول شخص که بیان خاطرات دوران کودکی نویسنده است. داستان‌های صفدری در مجموعهٔ *تیلهٔ آبی* سرشار از عناصر طبیعی و نمادین است. عناصر بومی و محلی با نگاهی‌همراه با تقدس نقش پررنگی در این مجموعه داستانی دارند. این کاربرد باعث جذابیت داستان و ماندگاری این باورها شده است. لحن صفدری در این مجموعه زیبا و شاعرانه است به گونه‌ای که از آن به عنوان سبک نوشتاری نویسنده یاد می‌شود.

1. Content Analysis

۱-۱. پرسش‌های پژوهش

فرضیه پژوهش حاضر بر این اساس استوار است که بین جامعه نویسنده و محتوای *تیلهٔ آبی* ارتباط متقابلی وجود دارد و براساس این فرضیه درصدد پاسخ‌گویی به سوالات زیر هستیم:

۱- چه ارتباطی میان محتوای اثر ادبی و جامعه نویسنده وجود دارد؟

۲- باورها در *تیله آبی* چه کارکردی دارند ؟

۳- شخصیت‌های *تیلهٔ آبی* دارای کدام ویژگی‌های اجتماعی هستند؟

۱-۲. پیشینهٔ پژوهش

لازمه ترسیم سیمای اجتماعی هر دوره، در دست داشتن اسنادی از هوّیت فرهنگی و اجتماعی آن دوره است که برآمده از واقعیت‌ها و حقایق جامعه باشد. بدیهی است، اثرگذاری محیط و شرایط آن بر نویسنده و اثر ادبی برای همه یکسان نیست؛ امّا یک نویسنده موفق می‌تواند بین اثر ادبی و آگاهی جمعی پیوندی استوار برقرار سازد که در عالم واقعیت دست یافتنی نباشد. اهمیت پژوهش حاضر در این است که دوست‌داران فرهنگ و ادبیات عامه با محتوای آثار نویسنده‌ای آشنا خواهند شد که ادبیات اقلیمی در قلم و سبک نگارش او تأثیر مستقیم داشته است. آداب، رسوم، باورها و به‌طور عام هر چیزی که به جامعه ما هوّیت می‌بخشد، چیزی نیست که دستاوردی یک شبه باشد؛ بلکه ریشه درگذشته و تاریخ ما دارد. با توجه به پیشینه پژوهش می‌توان گفت پیرامون آثار صفدری پژوهش‌های متعدد و ارزشمندی انجام شده است ؛ امّا هیچ‌یک براساس جامعه‌شناسی محتوا نیست، در این‌جا به مواردی از این پژوهش‌ها اشاره می‌کنیم: «تأثیر عاطفه در تصویرسازی آثار محمدرضا صفدری» (۱۳۹۸) عنوان پایان‌نامه خانم آذین سیف بوشهری در دانشگاه الزهرا است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که بسامد عاطفهٔ فردی در بین روایت‌های موجود در داستان همگام با تصویرهای اقلیمی بیشتر است؛ امّا اگر کل داستان و پیام نهایی آن را بررسی کنیم سهم عاطفهٔ اجتماعی با توجه به ارزش فراتر و جامع‌تر خود بیشتر است. به اعتقاد نویسنده، صفدری قادر است هر یک از شخصیت‌های داستان خود را واکاوی کند و عاطفهٔ فردی هرکدام را بنمایاند؛ امّا در ورای آن، کل داستان‌هایش دارای پیام‌هایی با عاطفهٔ اجتماعی همگام با تصویرسازی‌های اقلیمی‌اش است. «نقش و جایگاه زن در آثار داستان‌نویسان بوشهر با تأکید بر آثار چوبک، منیرو روانی‌پور و محمدرضا صفدری» (۱۳۹۶) پایان‌نامه کارشناسی ارشد خانم فاطمه شادکام در دانشگاه پیام‌نور بوشهر. نتایج حاصل از این پژوهش نشان می‌دهد که محمدرضا صفدری نویسندهٔ سخت‌کوشی است که تاکنون هرچه نوشته در مورد جنوب و برای جنوب

بوده است و از این رو می‌توان گفت او یکی از جنوبی‌ترین نویسندگان معاصر است که به جانکاه‌ترین رنج‌های زنان سنتی جنوب نگاهی عمیق و دردمندانه انداخته است. بیشتر آثار پژوهشگران در عرصه جامعه‌شناسی ادبیات زیر مجموعه همین روش جامعه‌شناسی محتواست که به نمونه‌هایی از آن اشاره می‌کنیم: *جامعه‌شناسی غزل فارسی* از فرهاد طهماسبی (۱۳۹۵). در این کتاب گفتمان‌های سیاسی-حکومتی، دینی-مذهبی، اخلاقی-فرهنگی، غزل از سبک خراسانی تا معاصر مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفته است. از نگاه نویسنده گفتمان در جامعه پدیدار می‌شود و بر بستر فرهنگ و جهان‌نگری رشد می‌کند. گفتمان‌ها[1] همپای تحولات اجتماعی، فرهنگی، دینی، سیاسی و... دگرگون می‌شوند و همان‌گونه که از زبان، جامعه، فرهنگ و باورها متأثر می‌شوند، متقابلاً بر زبان، جامعه، فرهنگ و باورها تأثیر می‌گذارند. «بررسی داستان اجاره خانه اثر بزرگ علوی براساس جامعه‌شناسی محتوا» (۱۳۹۲). مقاله‌ای از میثم زارع و جهانگیر صفری. در این مقاله داستان اجاره خانه که یکی از داستان‌های کوتاه *گیله‌مرد* است براساس نظریه جامعه‌شناسی محتوا نقد و بررسی شده است. از نظر نویسنده علوی در این داستان جامعه‌ای را نشان می‌دهد که درآن سرمایه‌داری یک ارزش شناخته می‌شود به نحوی که فرزند خانواده‌ای برای آنان به عنوان یک کالای درآمدزا به شمار می‌آید، هم‌چنین رگه‌های خرافه‌پرستی و پدرسالاری درآن دیده می‌شود تا جایی که پدر، به عنوان قدرت مطلق خانواده قصد می‌کند دختر خود را بفروشد. «اجتماعیات در ادب فارسی با نگاهی به سیر اندیشه و اعتقادات و اخلاقیات در ادب فارسی قرن ششم» (۱۳۹۰). عنوان مقاله‌ای از آقای احمد حسنی کندسر، نویسنده در این مقاله به اوضاع اجتماعی ایران، تحوّل نگرش‌های اجتماعی در اعصار مختلف، تأثیر سلسله‌ها و نهادهای حکومتی برآداب و رسوم و فرهنگ پرداخته است. نتایج مقاله نشان می‌دهد فراز و فرودهای تاریخی و فرهنگی ایران، چرخش‌های ناشی از تحوّلات اجتماعی، زخم‌هایی که در آزمون‌های سخت تاریخی بر پیکر ایرانی آمده، عکس‌العمل‌های خوش و ناخوش نیاکان ما در برابر طوفان‌های فرهنگ‌سوز خانه‌برانداز، روی آوردن به اندیشه‌های پویا مانند جبرگرایی، تسلیم و ریا و عقل‌ستیزی و...، امیدها و یاس‌ها، آداب و آیین‌ها و افسانه‌ها و ضرب‌المثل‌ها و معتقدات در بلور ادبیات نمایان می‌شود. جامعه‌شناسی ادبیات فارسی از علی‌اکبر ترابی (۱۳۸۵). در این‌کتاب، نقاط برجسته و شاخص خط سیر ادبیات، به‌ویژه شعر فارسی از قرن چهارم هجری تا نیمهٔ نخست سدهٔ چهاردهم هجری و برگزیده‌ترین مباحث اجتماعی

1 . Discourse

درآثار گویندگان و نویسندگان بزرگ ادب فارسی مورد بررسی قرار گرفته است. از نظر نویسنده آثار اغلب گویندگان و نویسندگان بزرگ ادب فارسی مشحون از مضامین و مباحث گوناگون اجتماعی است. این آثار علاوه بر جنبه زیباشناسانه، دارای ارزش و جنبه جامعه‌شناسانه بسیار مهمی هستند و عصاره‌ای از قرن‌ها فکر و فرهنگ و خلاقیت هنری گویندگان و نویسندگان بزرگ را با خود دارند. «جامعه‌شناسی موضوعی آثار سنایی» (۱۳۸۴). مقاله‌ای از دکتر مهدی نوریان، دکتر اسحاق طغیانی و سعید حاتمی. نویسندگان در این مقاله آثار سنایی غزنوی را از جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی بررسی و ارزیابی نموده‌اند. نتایج این مقاله نشان می‌دهد آثار سنایی دارای ابعاد اجتماعی و فرهنگی وسیعی مانند: نظام حکومتی و طرز ادارهٔ جامعه، جشن‌ها، آیین‌ها و آداب و رسوم، اعتقادات و خرافات، موسیقی، معماری، اقشار و حرف، سرگرمی‌ها و تفریحات و به طور خلاصه عمدهٔ وجوه حیات اجتماعی و فرهنگی مردم آن دوره را در برمی‌گیرد.

۱-۳. روش پژوهش

این پژوهش به شیوهٔ کتاب‌خانه‌ای و به روش تحلیلی- توصیفی انجام شده است. توانایی تحلیل عمیق محتوا، تأکید بر توصیف دقیق و شفاف و مطالعه جزئیات کمّی و کیفی متون ادبی از مزایای این روش برای درک بهتر مخاطبان است. پس از مطالعهٔ مجموعه داستان‌های *تیلهٔ آبی* شامل: *پریون*، *تیلهٔ آبی*، *دل‌گریخته*، *دیدارخانه*، *دوبلدرچین*، *مویه* و *درخت نخستین*؛ کارکردها و محتوای اثر بر اساس دیدگاه جامعه‌شناسی هانری زامالانسکی بررسی و تحلیل شده است.

۲. چارچوب نظری پژوهش

ارتباط بین اثر ادبی با واقعیت‌های اجتماعی، تاریخی دیرینه دارد و می‌توان آن را به نظریه محاکات ارسطو نسبت داد، این شاخه از جامعه‌شناسی به اثر ادبی به عنوان یک سند اجتماعی می‌نگرد که بازتاب واقعیت‌ها، فرهنگ و خواسته‌های یک قوم یا گروه است. مطالعه محتوایی آثار ادبی یکی از رایج‌ترین نوع تحقیق در میان پژوهشگران بوده و سابقه طولانی دارد، نماینده این شاخه از جامعه‌شناسی لئو لوونتال، وظیفهٔ جامعه‌شناس را پیوند زدن بین تجربه‌های شخصیت‌های خیالی و فضای‌خاص تاریخی که منشاء آن تجربه‌هاست می‌داند» (لوونتال[1]،۱۳۹۶:۷۶). از نظر جامعه‌شناسی محتوا در حقیقت اثر ادبی یک سند اجتماعی است که برای درک دوران ما ارزشی فراوان دارد. زیرا مواردی فکری و روانی را

1 . Leo Löwenthal

تهیه می‌نماید که منبع تغذیه جمعیتی گسترده به نام اجتماع است و صورت‌برداری از محتواها و رده-بندی آن‌ها مصالحی کامل برای جامعه‌شناسی ادبیات فراهم می‌نماید.

«محقق جامعه‌شناسی ادبی، محتوا و درون‌مایهٔ مطرح در آثار ادبی را به مثابهٔ وسیله‌ای برای بررسی میزان انعکاس تغیر و تحوّلات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی مطالعه می‌کند. از این رهگذر هم‌چنین می‌توان به پیوندی که میان متن ادبی و گرایش‌های رایج در جامعه وجود دارد دست یافت» (عسگری حسنکلو:۱۳۹٤:۹۳).

رمان بیش از هرنوع ادبی تحت‌تأثیر شرایط و اوضاع اجتماعی خود قرار دارد و به بهترین شکل ممکن می‌تواند واقعیات جامعه را منعکس نماید تا حدی که می‌توان ادبیات امروز را رمان محور نامید» (یاس و همکاران،۴۶،۹۹). عده‌ای از منتقدان براین باورند که نویسنده برای هدف‌های تبلیغاتی دست به قلم نمی‌برد و تاجر ایدئولوژی نیست و یگانه هدف او آفریدن یک اثر است یا دنیای از زیباشناختی؛ به همین دلیل نمی‌توان اثر ادبی را سندی اجتماعی دانست و نمی‌تواند اطلاعاتی مطابق هدف‌مان به ما ارائه دهد و نمی‌توان برای شناخت مسائل مهم یا رویدادها به عنوان سند به آن رجوع کرد. از دیدگاه زالامانسکی[1] جامعه‌شناسی محتوا می‌توانیم با صورت‌برداری از محتوای آثار معاصر و بررسی و رده-بندی آن‌ها، کامل‌ترین مصالح ممکن را گردآوری کرده و آن‌ها را طبقه‌بندی نماییم. او معتقد است که:

«هر نویسنده‌ای به مجموعه‌ای از پرسش‌های زمانه خود پاسخ می‌دهد: ما با بررسی محتوای آثار معاصر درمی‌یابیم که مسائل دوران ما چگونه طرح شده و چه راه حلی یافته‌اند. مجموعهٔ این پاسخ‌ها که هر نویسنده‌ای در مقام یک فرد مطرح می‌کند، ما را با الگوی عقیدتی‌ای آشنا می‌سازد که برای تأثیرگذاری بر آگاهی خوانندگان، به آنان عرضه شده است» (زامالانسکی،۱۳۸۹:۲٤۹).

زامالانسکی معتقد است که ادبیات جز در مورد ادبیات متعهد یا ادبیات تبلیغاتی مبتذل، نمی‌کوشد در کتابی که می‌نویسد اعلام موضع خود بپردازد؛ نویسنده چه بسا به هیچ وجه به فکر این‌کار نیفتد. با این‌همه او واقعیت را به نحوی خاص بیان می‌کند، اشخاصی را به روی صحنه می‌آورد، شیوهٔ گفتاری دارد که از محتوایی برخوردار است. او برای مثال به رمان *بالکنی در جنگل* اثر ژولین گراگ اشاره می‌کند، چنان‌که گویی از تاریخ و از زمان به کلی گسسته است، گردش‌هایش در طراوت نهفتهٔ کوره-

1 . Zamalansky

راه‌های جنگلی، عشق‌ورزی‌هایش با دختر دلنشین و شورانگیز باران، تحقیر دغدغه‌های مادی، همه و همه درکنار هم لطافت مرموزی را به کتاب می‌دهند و برای خواننده آن فریبایی شبنم‌گونه‌ای را می‌آفرینند که در حکم موضع‌گیری بر ضد زندگی محدودی است که ما می‌گذرانیم و به اندیشیدن در باب معنای زندگی اجتماعی و محرومیت‌هایش ما را فرا می‌خواند و همین در حقیقت نوعی موضع‌گیری نویسنده است که به ما ایدئولوژی می‌دهد» (همان:۲۵۱). از آن‌جا که یک شاعر یا نویسنده در یک اجتماع می‌بالد و بزرگ می‌شود بی شک اثری که می‌آفریند بازتاب اوضاع سیاسی و اجتماعی همان جامعه است که به صورت هنری و زیبا در اثری ادبی انعکاس پیدا کرده است:

«منظور بازتاب کامل و تصویرگونهٔ جامعه در ادبیات و هنر به صورتی مستقیم و بی‌واسطه نیست. شاعر، نویسنده یا هنرمند در عصر خویش و درفضای اجتماعی دوران خود زندگی می‌کنند و بدیهی است که از آن فضا تأثیر پذیرند و در حدی که تأثیر پذیرفته‌اند و تا آن‌جا که لازم می‌دانند این تأثیر را درآثار خود بازتاب دهند» (وحیدا،۱۳۹٦:٤۸).

یکی از دلایل اصلی قرارگرفتن شاعران در یک سبک و دوره ادبی نیز قرارگرفتن در یک اجتماع شرایطی تقریباً مشابه می‌باشد؛ این‌که منوچهری یا فرخی و عنصری قصیده و قصاید مدحی را برمی‌گزینند به خاطر قرار گرفتن در دوره و شرایطی است که در دوران غزنویان بر اجتماع حاکم بوده است و این نوع تفکر بر محتوای آثار ادبی تأثیری مستقیم داشته است. وظیفه یک جامعه‌شناس ادبیات پژوهش در محتوای آثار ادبی است تا بتواند میزان تأثیرپذیری از اجتماع و تحولات آن را بررسی و از این طریق میان محتوا و گرایش‌های فکری طبقات مختلف اجتماعی ارتباط برقرار کند. عسگری حسنکلو معتقد است اگر با این رویکرد به ادبیات فارسی بنگریم می‌توانیم تحقیقاتی را که به عنوان کلّی «اجتماعیات در ادبیات فارسی» انجام گرفته است را زیرمجموعهٔ جامعه‌شناسی محتواها قرار دهیم در این تحقیقات آنچه برای محقق اهمیت دارد علاوه بر پیوند میان محتوا و ساختار ادبی با جامعه، انعکاس بخشی از زندگی اجتماعی در عرصه ادبیات و انواع ادبی است» (عسگری حسنکلو،۹۴:۱۳۹۴).

«آداب و رسوم خاص یک منطقه، تأثیر جنگ‌ها و لشکرکشی‌ها در تغییر محتوای ادبی و بازنمایی زندگی اجتماعی در آثار ادبی معاصران و گذشتگان از عرصه‌هایی است که جامعه‌شناسی محتواها یا اجتماعیات در ادب فارسی عهده‌دار آن است»(همان:۹٤).

انعکاس واقعیت‌های اجتماعی در ادبیات مهم‌ترین هدف این شاخه از جامعه‌شناسی ادبیات است. وقتی ما از سند اجتماعی سخن به میان می‌آوریم، درحقیقت معتقدیم که آفرینش‌های ادبی می‌تواند

برای ما عامل شناخت باشد، استعداد و نبوغ یک نویسنده به او این توانایی را می‌دهد که حال و هوای اثرش را به‌گونه‌ای بیان کند که خواننده به اطلاعاتی اجتماعی و خاص و طبقه‌بندی شده برسد.

«جامعه پیش از اثر وجود دارد و همین نکته نویسنده را مشروط می‌کند که به بازتاب و بیان جامعه بپردازد، جامعه در اثر ادبی وجود دارد و ما می‌توانیم با تامّل ردپای آن را در آثار ادبی بیابیم» (زارع و صفری،۱۳۹۲: ۳).

جامعه‌شناسی محتوا با این روش نشان می‌دهد که ادبیات چه تصویری از جامعه پیش روی ما قرار داده است؟ آثار ادبی دوران ما چه پاسخ‌هایی به مسائل ما می‌دهند؟ مطالعه این آثار ما را به کدام دنیای فکری رهنمون می‌سازد؟ چنین نگاهی به دنیای فرهنگی که در آن به سر می‌بریم اطلاعات بسیار مهمی را به ما ارائه می‌دهد و پیوند میان ادبیات و جامعه را بر ما روشن می‌سازد.

۲-۱. محمدرضا صفدری

متولد پنجم مرداد۱۳۳۲در شهرستان دشتی (خورموج) از توابع استان بوشهر است. او دوران تحصیل را در مدارس ابتدایی حکمت (خورموج)، ادب (خورموج)، سعادت (بوشهر) و عماد (کرمان) گذراند و نهایتا از دبیرستان فردوسی (برازجان) با مدرک دیپلم فارغ التحصیل شد؛ سپس به تحصیل در رشته هنرهای نمایشی پرداخت و مدرک لیسانس این رشته را از دانشگاه تهران اخذ کرد. صفدری با چاپ اولین داستانش به نام «*شب‌نشینی*» درسال ۱۳۵۴ خود را به جامعه ادبی معرفی کرد و سال ۱۳۵۸با چاپ داستان‌های «*سیاسنبو*»، «*اکوسیاه*» و «*علو*» در «*کتاب جمعه*»، مورد تمجید شاملو قرار گرفت. صفدری از سال ۱۳۶۳تا ۱۳۶۷در جلسه داستان‌خوانی پنج‌شنبه‌ها که در خانهٔ هوشنگ گلشیری و با حضور چند نویسنده جوان تشکیل می‌شد، شرکت می‌کرد و در همین دوره داستان‌هایی از او در مجله مفید به سردبیری هوشنگ گلشیری منتشر شد. صفدری در سال ۱۳۶۸مجموعه داستان «*سیاسنبو*» را منتشرکرد که با استقبال علاقه‌مندان رو به رو شد. مجموعه داستان بعدی صفدری «*تیله آبی*» درسال ۱۳۷۷روی پیشخوان کتاب فروشی‌ها قرار گرفت. *تیله آبی* از هفت داستان کوتاه *پریون*، *تیلهٔ آبی*، *دل‌گریخته*، *دیدارخانه*، *دوبلدرچین*، *مویه* و *درخت نخستین* با ساختاری متفاوت ازسیاسنبو تشکیل شده است، اولین داستان این مجموعه پریون نام دارد، این داستان برگرفته از عقاید و باورهای مردمان جنوب و به سبک رئالیست جادویی بیان شده است.

۲-۲. بستر تاریخی و اجتماعی *تیلهٔ آبی*

حوادث و اتفاقات *تیله آبی* مربوط به دوران پهلوی دوم و حضور استعمارگران در منطقه جنوب

است. محمدرضا صفدری، متولد پنجم مرداد سال ۳۲ یعنی همان سال کودتای معروف ۲۸ مرداد است. قطعاً حوادث نهضت ملی شدن نفت، کودتای آمریکایی و تبعات پس از آن در ذهن و قلم نویسنده بی‌تأثیر نبوده است. پس از جنگ دوم جهانی و آزادی کشورها جهان از سلطهٔ استعمار، قدرت‌های استعماری به‌خاطر حفظ قدرت و تسلط بر منابع و ثروت‌های طبیعی، به تبلیغات فرهنگی و عقیدتی روی آوردند. یکی از روش‌ها ترویج باورهای غلط در میان مردم بود. تضعیف هنجارها و عملکردهای اجتماعی یکی از مهم‌ترین آثار و تبعات مخرّب اعتقاد به خرافه است. این آسیب هم‌چنین در سطح فردی و اجتماعی موجب تضعیف و شکست می‌شود. خرافات، علم‌ستیزی و مخالفت با عقل را نیز رواج می‌دهد. استعمارگران برای غارت مردم درکشورهای مستعمره از غفلت و ناآگاهی آنان بیشترین سود را می‌برند. دریا و گرما و تب و طوفان و توهم‌هایی که در بطن ذهنیت‌های بیگانه با قاعده‌های حاکم بر رفتار طبیعت، بذر باورهای بی‌بنیان بدوی می‌کارد. حضور غالب دریا، وهم‌آلودگی فضاها، حشر و نشر با غریبه‌ها و سیاهان، عربی بودن نام‌ها و هویت بومی‌داشتن لحن‌ها و لهجه‌ها، بروز بیماری-های مرموز اقلیمی، بدی آب و هوا، الهام‌گیری از وقایع مهم تاریخی به دلیل مرکزیت داشتن در منطقه استعمارستیز، شیوه‌های معاشرت و معیشت و فرهنگ و آداب و رسوم از دلایل مهم بازتاب محتواها در آثار ادبی نویسندگان اقلیمی جنوب است« (شیری،۴۷:۱۳۷۸).

۲-۳. خلاصه داستان

اولین داستان در مجموعهٔ *تیلهٔ آبی پریون* نام دارد، مردی که برادرش آزار گرفته به صحرا می‌رود تا برای مداوای کودکش برگ کنار بیاورد که ناگهان با آل روبرو می‌شود؛ برادرش در بیابان با دیدن زنی دلش تکان برداشته و برادرش را نزد بابازار برده‌اند تا خوبش کند؛ اما او خوب نمی‌شد تنها در یادش مانده بود لب جوی آب دست می‌برد موهای زن را بگیرد که زن برمی‌خیزد چنان سری تکان می‌دهد که موها چون دم ماری بر آب و سر و روی او کوبیده می‌شود. بابازار برادرش را لخت کرده بود و خوابانده بود روی زمین و با ترکه کوبیده بودش. از ناخن پا تا گردن. نرم نرم می‌زد و آهسته می‌گفت: «از تن این جوان بیرون برو». اما نمی‌رفت. بیمار پا گذاشته بود روی بچه‌هاشان. نزدیک کنارآب که بوده بچه‌هاشان را آزار داده. آن‌که برادرش دیده بود از «بدوها» بوده است؛ اما این یکی که او دیده از بدان نیست. باید هشیار باشد تا که آمد موهایش را از پشت بگیرد و بپیچاند تا شیونش بلند شود. آن‌گاه زن به او «بهره» می‌دهد. داستان سرشار از باورها و اسطوره‌های زنده مردم بومی جنوب است. روایتی

توصیفی از حالات روحی و روانی شخصیت اول داستان و درگیری او با آل. تلاش او برای مداوای فرزند آزار دیده‌اش.

تیلهٔ آبی: داستانی نمادین و خطی با زاویه دید اول شخص، حکایتی از شور و شوق کودکانه، در محیطی که تمام خاطرات کودکی نویسنده در آن تجلی پیدا کرده است، مکان‌هایی خاطره‌انگیز و بازی‌های کودکانه. شخصیت‌های داستان کودکانی هستند که در حین بازی خاطرات خود را مرور می‌کنند. دو دوست احمد و راوی داستان پشت فرمان ماشین بزرگی که خراب است نشسته‌اند و بازی می‌کنند. ماشین متعلق به بهروز شاهنده است، بهروز در سیاسنبو هم حضور داشت. دو گمشده در این داستان وجود دارد و تمامی حوادث داستان حول محور این دو موضوع می‌چرخد: *تیلهٔ آبی*–توبا. بچه‌ها در تلاش‌اند تا *تیلهٔ آبی* را از کف حوض پیدا کنند. در کنار حوض مردی مست دراز کشیده است. دیدن او خاطرات توبا را زنده می‌کند. بچه‌ها از روی شیطنت او را دست می‌اندازند. رابطه توبا با مرد مست برای احمد و دوستانش هم‌چنان مبهم می‌ماند. آن‌ها به مرد مست مشکوک هستند. رفتار مست به گونه‌ای است که نشان می‌دهد با توبا رابطه‌ای نداشته و فقط از سوراخ کپر به او نگاه می‌کرده. سال گذشته هم انگشتر توبا توی آب افتاده و احمد آن را پیدا کرده و به توبا داده. توبا از خوشحالی گریه می‌کند و دستش را گاز می‌گیرد. گمشده‌های داستان *انگشتر توبا* هست و *تیلهٔ آبی*. انگشتر پیدا می‌شود و بچه‌ها در تقلا بری یافتن *تیلهٔ آبی* در کف حوض. احمد تیله را پیدا می‌کند. شاید هم به دروغ می‌گوید آن را پیدا کرده است.

دل‌گریخته: دل‌گریخته باز هم به اعتقادات و باورهای مردم جنوب برمی‌گردد، روایت‌گر داستان احمد و دوستش هستند که در داستان *تیله آبی* نیز نقش داشتند، ظهرگرم تابستان، باری پنجاه و نه و شنا کردن، در همین گیرودار نیزار روستا آتش می‌گیرد، معلوم نیست چه کسی آتش روشن کرده است. ناگهان زنی دیدار می‌آید که هراسان است و می‌گوید پلنگی به روستا آمده است. زن می‌گوید که زخمی شده است و چون خالها ش در آبادی است به کسی آسیب نمی‌رساند و اگر خاله‌اش نبود خروشی می‌کرد که همه زن‌های آبستن بچه بیندازند. در روستا عروسی برپاست. زن‌ها کل می‌زنند و مردان پازن قربانی می‌کنند. زن لباس قرمز پوشیده است و حرف‌هایش درهم و پریشان. کدخدا و عبدالله نیتوک هم از آمدن پلنگ خبردار می‌شوند؛ با تبر و دوشاخ به دنبالش می‌گردند تا این‌که او را در باغ گیر می‌آورند. و کمی بعد عبدالله با تلاش پلنگ زخمی را دستگیر و سوار ماشین سیمرغ می‌کنند تا به شهر ببرند.

دو بلدرچین: در ادامه شیوه بیان داستان به صورت نمادین و مبهم دل‌گریخته صفدری داستان *دوبلدرچین* را می‌آفریند. داستانی بدون توالی زمان و پیرنگی آشکار. داستانی نمادین از زبان «آبهوم» بلدرچینی که با حقایقی نمادین در اطراف خود روبروست. دوبلدرچین، نماد دو انسان سرگشته در دنیای مبهم و اسرارآمیز است. یکی از دو بلدرچین هم نماد خود نویسنده است. آبهوم در مکانی ایستاده در انتظار کسی است که هرگز نمی‌آید. برای پایان دادن به انتظار به سراغ تلفن می‌رود. سرگشتگی شخصیت‌ها در مواجهه با حوادث و اتفاقات همانند داستان قبل در این‌جا نیز اتفاق می‌افتد، این گمشدگی و سرگشتگی و نبود هویت در بیشتر قسمت‌های *تیله آبی* به چشم می‌خورد. «آبهوم» به دنبال سکه‌ای برای برقرای ارتباط با دوستش می‌باشد، زمانی که سکه را پیدا می‌کند سکه کج است؛ وقتی آن را صاف می‌کند، سکه از دستش می‌افتد و آن را نمی‌یابد. سخنانی پریشان از بلدرچینی که در جایی از دشتی خانه‌ای دارد؛ اما می‌ترسد که آسمان برسرش خراب شود. تلاشی نمادین برای مانا کردن چیزی که در حال از دست رفتن است و این زیبایی‌های پرنقش و نگار در خانه سوم برساخته ذهن نویسنده‌ای است که برای حفظ فرهنگ و هنر و اعتقادات بومی خود سخت در تلاش است.

درخت نخستین: زنی نشسته در بهلاب بر جای نخلی که دیگر نیست وآب هُف می‌کشد و از جای دیگر بالا می‌آید و روی دو زانو می‌نشیند و از جای دیگر بالا می‌آید. زن دست زیر آب می‌برد و بالا می‌آورد و ریزش زیبای آب را به نظاره می‌نشیند. داستانی از رابطه انسان و عناصرطبیعی. آب و نخل و آتش. این داستان روایت خطی ندارد و شخصیت راوی در حالتی بین خواب و بیداری و توهم قرار داشته و بیمار است. عنصر تکرارشونده این داستان نخل است و تقدسی که در باورهای عامیانه به این درخت وجود دارد. نخل سوخته.گرزسبز. بهره‌خواستن از آب و درخت نیز چندبار در داستان تکرار شده است. نخلی که درگوشه‌ای از باغ قرار دارد و روزی بر اثر آتش سوخته و از خاکسترآن برای بهبود بیماری و مداوای زخم‌ها استفاده می‌شود.

۲-۳-۱. تحلیل محتوایی داستان

۲-۳-۱-۱. اعتقاد به آل

آل موجودی خیالی که به باور مردم جنّی است و به سراغ زن حامله رود و به او آسیب برساند» (هاشمی‌زاده،۹۵:۱۳۹۹).

«آل موجودی افسانه‌ای، وهمی و ترسناک و در پاره‌ای از متون از اجنّه به حساب می‌آید. به باور عوام آل در صحراها و چشمه‌ها زندگی می‌کند و دشمن زن تازه‌زا است، منشأ پیدایش

باور به آل دقیقاً مشخص نیست؛ گویا این پندار از ذهن و اندیشه مردم جامعه‌های آغازین برخاسته است؛ نیز شاید مربوط به فرهنگ و زمانی باشد که درآن اعتقاد به آنیمیسم و چیرگی ارواح خبیث در زندگی مردم رواج داشته است» (سلیمی:۱۳۹۸).

هم‌چنین برای او شکل‌های گوناگونی توصیف کرده‌اند: زنی با دستان باریک و دراز که پایی استخوانی دارد. چهره‌ای سرخ‌رنگ و بینی دراز، چشمانی درشت و موهایی سفید، زشت روی و ژولیده موی. قسمت اول داستان *تیلهٔ آبی* حکایت مردی است که با آل روبرو شده است:

«دوچشم لابه لای شاخ و برگ نی پیدا و ناپیدا شد. خواندن از یادش رفت. ایستاد و دوید. بلندموی سبزه‌رو گریخت. مرد با خود گفت: زن تو این کوه و کمر چه می‌کند؟ زن بود. اگر نبود، یال هیچ اسبی به آن بلندی نبود. خدایا آل نباشد روی بچه‌اش پا نگذاشته باشم؟ به پاها و جاپای خود در شنزار نگاه کرد، مبادا بچه‌ای را زیر پا له کرده باشد. مگر پارسال نبود که زن زائویی آب گرم ریخته بود روی بچه‌شان و آل زده بودش، چنان زده بودش که جای پنج انگشتش روی کمر و پهلوی او کبود می‌نمود» (صفدری: ۸).

اعتقاد به آل هنوز هم در مناطق روستانشین حاشیه رودخانه مند شهرستان دشتی وجود دارد. اگر زنی به‌هنگام زایمان بمیرد به این معناست که آل به او آسیب رسانده است، به همین خاطر از زنان در ماه آخر زایمان مراقبت می‌شود و هیچ‌گاه او را تنها نمی‌گذارند. اگر زنی سخت زایمان کند معتقدند که آل او را اذیت کرده است و بعد از زایمان نیز به شدت از کودک و مادر مراقبت می‌شود. زن زائو تا ده روز و کودک تا چهل روز احتمال آل زدگی دارند و برای این‌که مادر و کودک از صدمات آل در امان باشند در اتاقی که وضع حمل صورت گرفته است با رنگ آبی علامت صلیب در چندجا روی دیوارها و در ورودی کشیده می‌شود. در نزدیک زن زائو داس، قیچی یا میله‌ای آهنی قرار داده می‌شود و مردم معتقدند که آل از اشیا آهنی هراس دارد و به مادر و کودکش نزدیک نمی‌شود. هم‌چنین در بیرون اتاق می‌بایست بیشتر اوقات سروصدا کنند تا آل به آن‌جا نزدیک نشود. زائو باید در پایین رختخواب خود میله‌ای آهنی برای دفع آل از خود و نوزادش قرار دهد و یا حتی بعد از آن‌که از خانه بیرون رفت میله فلزی یا سنجاق و سوزن به خود آویزان داشته باشد. «اکنون مرد نه آهن پاره‌ای به همراه داشت و نه گردی دهانه چاهی پیش روی بود. اندیشید و می‌دانست که او به دیدار مرد بوزهره و ترسو هرگز نمی‌آید، می‌ترسدکه خون آدمیزاد به گردنش بیفتد»(صفدری:۸).کاه نیز در دفع آل موثر است به همین خاطر پس از تولد نوزاد او را در تابه‌ای پر ازکاه می‌خوابانند. خواباندن نوزاد در ظرف

نان که با برگ درخت خرما بافته شده است (سپک) برای محافظت نوزاد موثر است. کشیدن خط درکف دست و پای نوزاد و سرمه کشیدن چشم مادر و فرزند، آویزان کردن دعا، دودکردن اسفند و گذاشتن قرآن بر بالای سر مادر و کودک نیز از دیگر راه‌های محافظت از آن‌ها در مقابل آل‌زدگی است. در هفت روز اول وضع حمل از ورود زنان غریب به خصوص کسانی که در وضع حمل کمکی نکرده یا در کنار مادر و کودک نبوده‌اند جلوگیری می‌شود؛ زیرا ممکن است آل در صورت یکی از همین زنان به اتاق وارد شود. آل از مردان می‌ترسد به همین خاطر می‌بایست یکی از مردان در اطراف اتاق یا در همان منزل حضور داشته باشد. اگر آب جوشانده شود و بر روی داس ریخته شود و مادر از این آب بنوشد، دلش قوی شده و دیگر ترس و هراسی از آل ندارد. آل به کسی که از او می‌ترسد کاری ندارد؛ زیرا از این‌که خون آدمیزاد به گردنش بیفتد هراس دارد.

۲-۳-۱-۲. پری

واژه پری بازمانده واژه اوستایی پئریکا به معنی پیرامون دانسته و آن را احاطه‌کننده معنی کرده‌اند که پس از گذشت مدت زمانی در معنی دگرگونی رخ داده و معنی افسونگر و جادوکننده یافته است» (سرکاراتی،۳:۱۳۷۸). موجودی زیبا و از جنس زن اثیری، سرشار از زیبایی و جمال؛ اما در ادبیات مزدیستا از پری به عنوان زنی زشت و بدکار و پتیاره و دارای خوی اهریمنی یاد شده است» (زنگویی،۱۳:۱۳۹۳). «در ارتباط پری با آب و دریا و باران گواهی‌های بی‌شماری تأیید می‌شود ، از آن جمله اشاره‌ای درکتاب گزیده‌های زاداسپرم که مطابق آن پری‌ها از دریا می‌آیند و با آتش مقدس آذربرزین به ستیزه می‌پردازند و نیز افسانه آبستنی دختران دوشیزه از تخمه زرتشت که در دریاچه کیانیه نگهداری می‌شوند و زادن سوشیانت‌ها»(سرکاراتی،۱۷:۱۳۷۸). می‌توان چنین فرض نمود که مطابق اساطیر پیشین معتقدات آیین باستانی پیش از زرتشت پریان به‌سان الهه‌هایی در آن‌جا آب‌های مینوی را می‌پاییدند و در میان زمین و آسمان گشته ابرهای باران‌زا را در هوا به هر سو می‌راندند و بدین‌سان فراوانی محصول را تضمین می‌کردند» (همان:۲۲). مردم‌گریزی، خیال‌انگیزی و زیبایی، از خصوصیات اصلی پریان بوده است. در باور مردمان دشتی پری در بیشه‌زارها زندگی می‌کند و دوگونه است خوب و بد که در *تیله آبی* به نوع بد یا «بدو» اشاره شده است. پری علاوه بر بیشه‌زارها در دریا نیز زندگی می‌کند که به پری دریای معروف است و در داستان‌های منیرو روانی‌پور «*اهل غرق*» بدان اشاره شده است. اگر فردی پری را در بیشه‌زاری ببیند باید برایش آواز بخواند، با خواندن آواز پری به خواب می‌رود و اگر مرد دستش به موهای او می‌رسید به آرزوی خود دست می‌یافت.

«گذشته از آواز خوش، آب روان و پیوسته نشستن و خود را در آن دیدن کار همیشگی پریون بوده است. مرد به دیدن زنی که چهل گز بلندای مویش بوده و با شیفتگی چشم به سایه خود درآب دارد آهسته می‌رود موهای او را به دست می‌پیچاند. پریون راه گریزی ندارد، دیگر نمی‌تواند با موهایش مرد را بزند که بی‌هوش بر زمین بیفتد. وقتی موهای او را در دست می‌پیچاند، زن به او بهره‌ای می‌دهد. این بهره یا بهرهٔ ثروتمند شدن است یا آوازی خوش داشتن. مرد خواهان بهره‌ای دیگر است. پیش می‌آید که به هم می‌پیچند. پریون از مرد می‌خواهد که رازشان را پیش دیگران بازگو نکند و میوه‌ای نایافت به او می‌دهد که پیش خود نگاه دارد. همین میوه روزی از دست مرد رها می‌شود، بوی خوش آن در خانه مرد می‌پیچد و همسر مرد به رازشان پی‌می‌برد» (صفدری،۱۳۹۸:۹).

۲-۳-۱-۳. نخل

درختی مقدس از عناصر طبیعی و تکرار شوده در داستان *تیلهٔ آبی*:

«اول مرد گرزهای نیم‌سوخته و نیم‌سبز نخل را دست کشید. زن برگ‌های سوخته و پاگرز را دست کشید بهتر از او چنان‌که مرد بهم خورد بازدوید تا پشته درکنار آتش ایستاد و از آن‌جا به‌سوی نخل خیز برداشت و پاگرز سبز را در دست مالید و خیره ماند به دل سبز نخل که «تاره‌ای از میان لیف‌ها بیرون خزیده بود. آن را از دل بیرون کشید و شکافت. بوی تجیک-های سفید درون تاره را هم‌بوی آب جهش تن، از سوراخ بینی به سینه کشید» (صفدری:١١٤).

محیطی که نویسنده درآن متولد شده و پرورش یافته است از دیدگاه جغرافیایی محیطی گرم وخشک و سوزان است، تنها درختان مقاوم که در همهٔ آبادی‌های منطقه یافت می‌شود نخل وکنار است. زندگی و اقتصاد مردم درگذشته و حال به نخل وابسته بوده است. این درخت درتهیه مسکن، خوراک و لوازم خانگی مردم دشتی نقشی اساسی دارد. نخل نماد مقاومت، ایستادگی و بردباری در مقابل سختی‌هاست. نخل بسامد بسیار بالایی درآثار شاعران و نویسندگان جنوب دارد. استفاده از واژه نخل در ادبیات شفاهی مردم این منطقه نشان از اهمیت این درخت مقدس در بین مردم دارد. در باور مردمان منطقه دشتی نخل دارای روح است و اگر کسی به آن سنگ بزند یا آسیب برساند فرد دچار بیماری یا مشکل خواهد شد. شاخه نخل «پیش» هم در عزا و هم در عروسی برای تزیین حجله به کار می‌رود، کسی که از دنیا رفته است به هنگام دفن همراه او شاخه سبزی از درخت به همراه او دفن می-کنند و بر این باورند که قبر او محلی آرام و سرسبز برایش می‌شود. فردی که جن‌زده شده است می-

بایست با شاخه درخت نخل یا همان «گرد» آن‌قدر زد که یا بمیرد یا جن از بدنش بیرون رود. این‌کار یعنی بیرون‌کردن جن فقط توسط فردی صورت می‌گیرد که بهره دارد. نخل درختی است که احساس دارد و اگر کسی برگ‌های نورس درخت را بچیند درخت فریاد می‌زد و صاحبش را خبردار می‌کند. اگر نخلی به موقع ثمر ندهد صاحبش او را تهدید به قطع و بریدن شاخه‌هایش می‌کند تا در دل او هراس افتد. اگر ثمرش کم باشد معتقدند که درخت به موقع بیدار نمی‌شود و در فصل ثمردهی چند شاخه تازه و نورس درخت را می‌برّند و در هنگام انجام این‌کار درخت را تهدید به بریدن بیشتر شاخه-هایش می‌کنند یا در نزدیکی آن آتش روشن می‌کنند و درخت را با حرارت آن تهدید به سوزاندن می‌کنند. مردمان این منطقه براین باورند که نخل‌ها نیز مانند انسان‌ها دیوانه می‌شوند و وقتی دیوانه شوند دیگر ثمر نمی‌دهند و ممکن است دیوانگی خود را به نخل‌های همجوار منتقل کنند به همین خاطر نخل دیوانه را از بین می‌برند.

«نمی‌داند آن همه آب که از خوابیدن و نشستن و خمیدن او از پهلویش می‌گذرد نخل را دیوانه خواهد کرد. نمی‌داند که آن درخت آن جاست. آن درخت در آن‌جا بوده و او در جای دیگر بوده و آن درخت بوده است»(صفدری:۱۱۹).

۲-۳-۱-٤.کنار

کنار که در زبان عربی به آن سدر گفته می‌شود، درختی مقاوم و به دلیل داشتن خواص دارویی و ارزش غذایی از درختان مهم مناطق گرمسیری است. این درخت به دلیل رویش در اکثر مناطق بیابانی و گرم و در جوار امامزاده‌ها برای مردم منطقه مقدس است. هر امامزاده کناری دارد که به اسم همان امامزاده شناخته می‌شود. اگر مردی زنش از دنیا برود برای بار دوم ابتدا می‌بایست همسرش را به عقد کنار در بیاورند و اگر درخت خشک شد، نشانه آن است که شومی و نحسی این ازدواج به کنار رسیده است و دیگر برای آن زوج اتفاقی نمی‌افتد. درخت کنار در شب محل آسایش و استراحت جنّیان است به همین دلیل نباید شب زیرآن خوابید یا حتی رد شد.

«در افسانه‌های جنوب کنار نماد شاهزاده پسری است که فرزند دیو است. در افسانه سبز قبا درخت کنار به زنی که حامله نمی‌شود و پیش درخت می‌آید و نذر می‌کند، به او دختر می-دهد، اما در قبال آن دختر را از زن می‌خواهد. درخت کنار در این افسانه‌ها جاندار است و مثل انسان عمل می‌کند. حتی شکافته می‌شود و دختر درون آن می‌رود. در تمام افسانه‌ها درخت نمادی از اهل اونا (جنّ و پری) است امّا با خصایص خوب و انسانی. نمادی از

پسر ننه‌دیوی که مهربان است و دوست دارد همسری از آدمیزاد داشته باشد و با وجود این- که مادرش می‌خواهد دختر را بخورد؛ او بالاخره دختر را از دست مادرش نجات مـی‌دهـد» (جهازی،۱۳۸۱:۵۰).

سنگ‌زدن در شب نیز ممکن است شخص را جن‌زده کند. برگ خشک درخت کنار کوبیده می- شود و مردم معتقد هستند بسیاری از دردها را شفا می‌دهد و فواید درمانی فراوانی دارد. کسی که زخم بسیار بر بدن دارد می‌بایست در خاکستر کنار بخوابد تا زخم‌هایش بهبود یابد. «زنش گفت برود برگ کنار بیاورد روی کورک بگذارد تا درد کمتر بشود. کار هر شبش بود؛ برگ کنار را می‌جوید و آن را روی کورک می‌نهاد. برگ سر کورک را نرم و سرد می‌کرد و چرکاب زرد و سرخ از آن بیرون می- آمد. بچه آرام می‌شد، اما جای زخم تا سال‌های سال می‌ماند» (صفدری:۱۱).

۲-۳-۱-۵. پلنگ

وجود پلنگ در مجموعهٔ *تیله آبی* به خصوص داستان *دل‌گریخته* که زن سرخ‌پوش یکی از شخصیت‌های اصلی داستان است نمی‌تواند بی‌ارتباط باشد. افسانه‌های مرتبط با پلنگ در *تیلهٔ‌آبی* نیز نقشی به عنوان نمادهای اجتماعی و افسانه‌های محلی در این داستان دارند. به‌طورمثال، در داستان «دل- گریخته»، حضور پلنگ با وجود خصوصیات افسانه‌ای‌اش نقش مهمی در توصیف شخصیت‌ها و محیط داستان دارد و هم‌چنین به عنوان یک نماد برای صلابت و نگهبانی در داستان مطرح می‌شود. براساس پژوهش‌های باستان‌شناسی و اسطوره‌شناسی رابطه‌ای نزدیک میان ایزدبانوان و پلنگ وجود داشته است و این حیوان گاه به عنوان نمادی برای به تصویر کشیدن قدرت و صلابت ایزدبانوان و گاه به‌عنوان نمادی برای حمایت و همراهی، در نقش نگهبان درکنار ایشان به تصویر کشیده شده است (ر.ک:خوشخو و اسماعیلی،۱۳۹۶:۹۰).

«خال‌های پلنگ که مانند چشمی بر پوست او نمایان است نماد هوشیاری و نگهبانی در این حیوان دانسته‌اند، هم‌چنین این خال‌ها از دو منظر می‌تواند با ایزد بانوان ارتباط داشته باشـد: در تصویر اول پلنگ به‌عنوان نمادی از ایزد بانو تصویرگر و وجودی زنانه و هوشـیار اسـت که برجنبه‌های مختلف زندگی احاطـه و اشـراف دارد و اعمـال قـدرت مـی‌نمایـد؛ عناصـر طبیعت را درکنترل دارد و آن‌ها را در جهت بهبود معیشت در خدمت می‌گیرد. مهر زنانـه و نیز نیروی محافظت‌کننده‌ای در وجود او دیده می‌شود و تمامی این خصلت‌ها درکنار هـم از پلنگ چهره‌ای محافظ زندگی مردمان مـی‌سـازد. از منظـر دیگـر خـال‌هـای پوسـت پلنـگ

تصویرگر چشم و به دنبال آن تداعی‌گر تیزبینی خاصی است که خصلت اصلی و ملازم یک نگهبان است و این نگهبان همواره درکنار ایزد بانوان قرار دارد» (همان:۹۹).

از باورهای عامیانه مردم جنوب نسبت به پلنگ که در مجموعه *تیله آبی* اشاره شده است می‌توان به موارد زیر اشاره نمود: پلنگ هیچ‌گاه به روستا حمله نمی‌کند و مردم از حمله او در امان هستند؛ زیرا خالهٔ او (گربه) در روستا زندگی می‌کند. اگر پلنگی زخمی باشد هیچ‌گاه فرد شکارکننده نباید از جلوی چشمان او عبورکند؛ زیرا او را شناسایی کرده و از او و تبارش انتقام می‌گیرد. در مواقع رفتن به جنگل و نیزارهایی که پلنگ در آن خفته است؛ اگر زنان سرخ‌جامه همراهی کنند پلنگ قدرتی برای شکار و آسیب رساندن ندارد. زیرا پلنگ از زن و از رنگ سرخ واهمه دارد:

«احمد گفت: «هنوز عروس نیاورده‌اند که تو جامه سرخ برکرده‌ای.» زن گفت: «زخمی شده، اگر خاله‌اش توی آبادی نبود خروشی می‌کرد که همه زن‌های آبستن بچه بیندازند.» احمد گفت: «گمانم تو خاله پلنگی.» زن گفت: «هر چه خار بود آتش زدند هنوز از تو سوراخش درنیامده» (صفدری:٤٨).

۲-۳-۲.کارکردهای باورهای عامیانه

فرهنگ شفاهی شامل قصه‌ها، مثل‌ها، چیستان‌ها، متل‌ها و افسانه‌هایی است که سینه به سینه از گذشتگان ما نقل شده و به یادگار مانده است. تکرار این مضامین و باورها درآثار ادبی نویسندگان بومی نشان از ارتباط آن با روحیات، آرزوها و خواسته‌های یک قوم است.

«اندیشه‌های عامه در قید و بند چارچوب‌ها و قالب‌ها محصور نمی‌ماند، رها و آزاد است. متحرک و پویاست. همیشه در حال تحول است و با شرایط تازه زندگی سازگاری دارد، این فرهنگ به شخص یا گروهی وابسته نیست. نمی‌توان گفت آن را فرد یا شخص معیّنی پیدا کرده است، بلکه ریشه در گذشته‌های دور دارد. با سنت‌ها و ارزش‌های بشری که به‌تجربه پیوسته و نیکی و برجستگی آن به ثبوت رسیده همراه است» (بیهقی،۱۳٦۵:۲۱).

این فرهنگ مجموعه‌ای از آمال‌ها و خواسته‌های بشر درطول قرون و اعصار است که به آن قوم شخصیت و هوّیت می‌بخشد. بسیاری به این باورها که هم‌چنان زنده و در جریان است به چشم افسانه می‌نگرند و آن‌ها را با افسانه‌ها یکی می‌دانند اما با توجه به تعاریف و معانی این دو واژه فرهنگ‌ها به کار بردن این دو به جای یک‌دیگر نادرست است. خطاست اگر یکی را به‌جای دیگری به کار ببریم یا مدعی شویم که افسانه می‌تواند همان بار معنایی اسطوره را برساند. به هرحال باید حدود معنایی این دو

را رعایت کرد. اسطوره معنای بسیار وسیع‌تری را در بردارد که ممکن است در طی اسطوره‌های یک ملت، افسانه‌های چندی نیز روایت شود. اسطوره‌ها هر چند پدید آورندگانش به خیالی بودن و غیر واقعی بودن‌شان آگاه بوده‌اند اما هدفی که از ساختن آن‌ها داشته‌اند بسیار بزرگ‌تر و مقدس‌تر از هدفی است که یک افسانه‌گو از افسانه‌اش دارد. اسطوره به خاطر پاسخ به نیازهای روحی-روانی انسان برساخته‌اند؛ اما افسانه به غیر از سرگرمی و گذراندن اوقات چیزی نیست. اسطوره توجیه پدیده‌هاست اما افسانه خیال‌پردازی محض است که هیچ چیز را توجیه نمی‌کند. اسطوره مقدس است و به همین خاطر جاودان است اما افسانه عمری کوتاه چه از نظر زمانی و چه از نظر مکانی دارد. اسطوره مقبول جماعتی بزرگ است اما افسانه هیچ مقبولیتی جز برای سرگرمی ندارد (ر.ک:رضائی،۱۳۸۳:۳۶). خرافات و باورهای که در میان مردم وجود دارد و به حیاط خود ادامه داده و از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شوند در حقیقت همان اسطوره‌های زنده‌ایی هستند که جنبه‌های مختلف زندگی، اعتقادات و اندیشه‌های یک قوم یا جامعه را ساماندهی می‌کنند. این خرافه‌ها شیوه و الگوی زندگی است که توسط اجداد و گذشتگان آن قوم ساخته و پرداخته شده و از نسلی به نسل دیگر منتقل شده است و در حفظ و تدوام الگوهای فرهنگی و اجتماعی نقش بسیار موثری دارد، هر چند که ممکن است گذر زمان باعث تحول و دگرگونی آن‌ها شود.

> *«در ابیات عامه، تولیدکننده و مصرف‌کننده از یک‌دیگر متمایز نیستند. یک داستان یا ضرب-المثل و ترانه، که سینه به سینه و به طور شفاهی منتشر می‌شود، در هر قوم یا شرایط فرهنگی و اجتماعی آن‌ها می‌آمیزد و همواره در فضایی که به کار گرفته می‌شود بازآفرینی شده، گویی مصنّف آن همان مردم هستند» (ارشاد،۱۳۹۱:۲۰۷).*

بنابراین مخاطبانی که خوپذیر هستند و نیز آن‌ها که فعّال و خلّاق با ادبیات عامه برخورد می‌کنند، هر دو با وجود تأثیرپذیری از شرایط تاریخی اجتماعی زمان خود در ماندگاری و تحول ادبیات عامه- مانند هر واقعیت جامعه‌شناختی- سهم خود را ایفا می‌کنند» (همان:۲۱۱). همین باورها و خرافات است که در بسیاری از دوره‌ها هدایت‌گر زندگی انسان‌ها بوده و قدم به قدم آن‌ها را هدایت نموده است، بذر امید و آرزو و ترس را در دل مردم کاشته و تکیه‌گاهی برای رسیدن به خواسته‌هایش بوده است و هنوز هم در بیشتر ابعاد زندگی آن‌ها دخالت دارد. این باورها در *تیله آبی* جایگاه خاصی دارند و می‌توان گفت اوج هنرنمایی صفدری در انعکاس باورهای عامیانه در کتاب *تیله‌آبی* به چشم می‌خورد این آداب و رسوم واعتقادات در لابه‌لای همه داستان‌ها خودنمایی می‌کند. باورهای عامیانه در *تیلهٔ آبی* بر

صمیمیت داستان افزوده و با صحنه‌پردازی‌هایی که جنبه افسانه‌ای دارد، *تیله‌آبی* را برای خواننده باور پذیر نموده است. این کاربرد از اشراف نویسنده بر باورها و کارکرد آن بر زندگی مردم حکایت دارد. همزادپنداری و همراهی مخاطب به خاطر باورهای عامیانه‌ای که با آن خو گرفته‌اند نیز یکی از زیبایی‌ها وکارکردهای این باورها در *تیلهٔ آبی* است. افزون بر این، بهره‌گیری از زبان محاوره، واژگان و اصطلاحات بومی جنوب در بومی‌سازی فضای داستان بسیار موثر بوده است. محبوبیت *تیلهٔ آبی* در بین مخاطبین مدیون به‌کارگیری همین افسانه‌ها و باورهای عامیانه است. افسانه‌های که دارای دو لایه ظاهر و باطن است؛ ظاهری زیبا و سرگرم‌کننده و باطنی لبریز از نگرش‌های اسطوره‌ای، روان‌شناختی و جامعه‌شناختی اقلیم جنوب. این افسانه‌های سرگرم کننده خود به تنهایی می‌تواند بهترین راه شناخت برای این مقوله‌ها باشد.

۲-۳-٤.خصوصیات اجتماعی شخصیت‌ها در *تیلهٔ آبی*

شخصیت‌های اصلی در مجموعه داستان *تیلهٔ آبی* افرادی از طبقات پایین هستند. شخصیت‌های خیالی و افسانه‌ای نیز دراین مجموعه داستان وارد شده‌اند. داستان‌ها قهرمان ندارد. شخصیت‌های لحظه‌ای که وجود و حضورشان در داستان چندان مهمّ نیست در داستان *تیلهٔ آبی*، *دل‌گریخته*، *دیدارخانه*، *دوبلدرچین* و *مویه* به چشم می‌خورد. این افراد ویژگی خاصی که آن‌ها را در داستان متمایز کنند، ندارند. زندگی و گذشته آن‌ها در داستان اهمیت چندانی ندارد. صفدری به دلیل تجاربی که در زمینه نمایشنامه‌نویسی دارد از قابلیت و ظرفیت‌های گفتگو در داستان‌هایش به خوبی استفاده می‌کند. گفتگوها متناسب با طبقات، سن و خلق‌وخوی و روحیات اجتماعی آن‌هاست. ارتباطات کلامی هویت شخصیت‌ها را بازگو می‌کند:

> *زن گفت: «چیزی که من می‌بینم تو نمی‌بینی». مرد خشمگین گفت: «سرت را بتراشند و سوار گاو زردت کنند! نیامدی، نیامدی، امروزم که آمدی به مردهٔ مادرم خنده می‌کنی». یکی زن گفت و یکی مرد گفت. سرانجام زن برخاست که برود. مرد گفت: «برو که وانگردی». زن خندید: «می‌روم و رفته‌ام تا چشمت چهارتا بشود». مرد گفت:«برو که در چشمم سیاه شدی» (صفدری:۲۲).*

لحن گفتاری شخصیت‌ها گاه توهین‌آمیز می‌شود، این نوع گفتار بیشتر در برخورد با زنان بیشتر است و نمای جامعه مردسالار جنوب را در *تیلهٔ آبی* به خوبی منعکس می‌کند:

> *زن گفت: «استخر دیگر چه کوفتی است؟» احمد گفت: «چاله بزرگی است پر از آب که*

تهش دیدار است.» «دنگل دیوانه، بچه‌ها را نیندازی تو چاه.» کدخدا بود و به دنبالش دستهٔ زن و بچه و دو سه مرد که عبدالله را کشان‌کشان می‌آوردند....کدخدا غرّید: «دیوانهٔ بی‌کس گشته!» (صفدری:۵۷).

استفاده از لهجه درگفتار شخصیت‌های داستانی در همه آثار داستانی صفدری دیده می‌شود و *تیلهٔ آبی* نیز از این ویژگی مستثنا نیست. توجه به خاطرات دوران کودکی باعث شده تا صفدری با نگاهی زیبا و نوستالوژیک محیط اطراف خود را ببیند و اصولاً نویسندگانی که با شخصیت‌های داستان به دوران کودکی خود برمی‌گردند؛ نثرشان برای خواننده محبوب و پرنفوذ است. گفتن از کودکی هم برای نویسنده لذت‌بخش است و هم به خاطرگزارش واقعیت زندگی، می‌تواند اطلاعات بسیار مفیدی را به خواننده ارائه نماید. بلاتکلیفی و بی‌حوصلگی در اعمال و رفتار شخصیت‌های داستان یکی دیگر از ویژگی‌های شخصیت‌ها در *تیلهٔ آبی* است. شخصیت‌ها در همهٔ قسمت‌های داستان به‌دنبال هدفی هستند که یا نمی‌دانند چیست یا به آن نمی‌رسند. *تیلهٔ آبی* برای احمد، توبا برای مرد شیرازی، زنی که شخصیت داستان *دوبلدرچین* منتظر اوست. غالب این شخصیت‌ها رو به گذشته دارند و به دنبال باز یافتن بقایای چیزی هستند که درگذشته‌ای سپری شده، به جا مانده است و باعث شده که آن‌ها در زمان حال سرگشته و حیران باقی بمانند» (گودرزی:۷۸).

«دو دل می‌ماند که اول همین زن را دیده بوده است یا زن دیگری که آمد و ایستاد و از درد سینه‌اش را فشرد و این‌که می‌آید درخت نخستین را باز می‌شناسد، می‌ایستد، سیر نگاهش می‌کند که این نه آن درختی است که دیده بوده است و دنبالش می‌گشته. مرد در می‌یابد که این زن نه آن است که از نیمه شب به آن‌جا آمده بود...چشم به سایهٔ خود دارد که درآب می‌خمد و شناور می‌ماند لابه‌لای شاخ و برگ نی خمیده‌ای که با آب می‌رود و دور نمی‌شود. مشتی ریگ برمی‌دارد میان آب و سپیدهٔ زودرس نگاه می‌دارد و رها می‌کند ریگ‌های روشن را، چیزی در دست نمی‌ماند. با لغزیدن دانه‌های درشت ریگ توی آب به خواب می‌رود. نمی‌داند آن همه آب که از خوابیدن و نشستن و خمیدن او از پهلویش گذر می‌کند، نخل را دیوانه خواهدکرد، نمی‌داند که آن درخت آن‌جاست. آن درخت در آن‌جا بوده و او در جای دیگر بوده. او در هیچ کجا نبوده و آن درخت بوده بوده است»
(صفدری:صص۱۱۸-۱۱۹).

این سرگشتگی در داستان *دل‌گریخته* و *دو بلدرچین* و *درخت نخستین* به اوج می‌رسد. در *دل-گریخته* زنی با جامه سرخ که کدخدا او را دنگل دیوانه خطاب می‌کند، در«آبهوم» شخصیت اصلی

داستان منتظر کسی است که می‌داند نمی‌آید. در داستان مویه مرد نمی‌داند که چرا دارد از دفترش خارج می‌شود، در نخستین درخت مرد نمی‌داند چه کند، زن نمی‌داند چه کند، مرد در پی چیزی می‌گردد و می‌داند پی چیزی نمی‌گردد. گویی نویسنده با استفاده از گفتار و اعمال شخصیت‌های داستانش می‌خواهد آشفتگی و درهم ریختگی و عدم قطعیت در این دنیا را به خواننده اثبات کند و نشان دهد که هیچ چیز جای خودش نیست و هیچ کس علتش را نمی‌داند. از دیگر ظرافت‌های *تیلهٔ آبی* بیان شرایط اقلیمی و توصیف محیط پیرامون برای نشان دادن حالات درون شخصیت‌ها است و نویسنده حالات درونی شخصیت‌هایش را با توصیف فضای بیرونی نشان می‌دهد.

«مرد می‌خواند و از سینه کوه بالا می‌رفت. خنکای بامدادی، بیشه‌زار و سایه‌های وهمناک که با برآمدن آفتاب ندیدار می‌شدند. همه چیز و هرجا سایه بود، سایه‌های سپید شیری رنگ. مرد نمی‌دانست از کی به خواندن بنا کرده بود. از خانه درآمده بود، از گندمزار گذشته بود و رسیده بود به نمکزار و شورآب و کوه‌هایی که آب باران در سنگ‌چال‌هایش گس بود و تلخ» (صفدری: ۷).

۳. نتیجه‌گیری

جامعه‌شناسی محتوا به عنوان یک شاخه از جامعه‌شناسی ادبیات به تحلیل اجتماعی از طریق اثر ادبی می‌پردازد. *تیله آبی* از هفت داستان کوتاه *پریون*، *تیلهٔ آبی*، *دل‌گریخته*، *دیدارخانه*، *دوبلدرچین*، *مویه* و *درخت نخستین* با ساختاری متفاوت از بقیه آثار صفدری تشکیل شده است. در پژوهش حاضر، بررسی‌ها نشان می‌دهدکه این داستان‌ها با اجتماعی‌نگری به باورها وآداب مردم جنوب، ارتباطی تازه بین محتوا و جوانب اجتماعی ایجاد کرده‌اند. نویسنده با بهره‌گیری از عناصر افسانه‌ای، ارتباط نزدیکی را بین محتوای داستان و باورهای عامیانه برقرار می‌سازد و نویسنده از طریق شخصیت‌ها، به معضلات اجتماعی اشاره کرده است. قصه‌ها در *تیلهٔ آبی* برخاسته از باورها و فرهنگ مردم جنوب و گنجینه‌ای از ادبیات عامیانهٔ قومی است، به شخصیت خاصی وابسته نیست و وابستگی مذهبی و تاریخی ندارد. محتوای اثر همسو یا واقعیت‌های اجتماعی عصر نویسنده است. صفدری در *تیلهٔ آبی* در پی آن است تا از طریق نگرشی اجتماعی به باورها و فرهنگ عامیانه مردم جنوب، نویسنده را با زیبایی‌هایی اجتماعی این افسانه‌ها همراه سازد. اعتقاد به آل، پری، جن‌زدگی باور به تقدس درختانی هم‌چون نخل و کنار و حیواناتی مانند پلنگ از باورهایی است که در قالب داستان‌هایی به شیوهٔ رئالیست جادویی بیان شده است. باورهای عامیانه در *تیلهٔ آبی* بر صمیمیت داستان افزوده و با صحنه‌پردازی‌هایی که جنبه افسانه‌ای

دارد، *تیله‌آبی* را برای خواننده باور پذیر نموده است. شخصیت‌ها در *تیله آبی* بیشتر از طبقات پایین هستند و تحصیلاتی ندارند، شخصیت‌هایی ایستا که در طول داستان دچار تحول نمی‌شوند. نویسنده در این داستان به کودکی خود برمی‌گردد، شخصیت احمد کودکی نویسنده است. توجه به دوران کودکی باعث شده است تا نویسنده با نگاهی ژرف و دقیق محیط اطراف خود را توصیف کند. و با مهارت فراوان شخصیت‌هایش را از طریق گفتگو به خواننده معرفی نماید. بلاتکلیفی، سرگشتگی و عدم قطعیت در گفتگوهای شخصیت‌ها نمادی است از ناتوانی انسان‌ها در دنیای امروز. گویی نویسنده می‌خواهد از این طریق نشان دهد که هیچ چیز جای خودش نیست و هیچ کس علتش را نمی‌داند. صفدری در *تیلهٔ آبی* داستانی می‌آفریند که نه در گذشته و نه درآینده اتفاق می‌افتد. داستانی از نوع روایت ذهنی با زاویه دید دانای کل. ابهام می‌شود یا نمی‌شود؛ می‌داند یا نمی‌داند، این سرگشتگی و درماندگی شخصیت‌های داستان، نمادی از ناتوانی انسان معاصر در شناخت رموز و اسرار هستی است.

منابع و مآخذ

ارشاد، فرهنگ (۱۳۹۱). *کندوکاوی در جامعه‌شناسی ادبیات*، چاپ سوم، تهران: آگه.

ایمانی خوشخو، ندا و اسماعیلی، عصمت (۱۳۹۶). «پلنگ در باورهای اسطوره‌ای سمنان» ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، (۱۳)۴۸، صص ۷۷-۱۰۵.

بیهقی، حسین‌علی (۱۳۶۵). *پژوهش و بررسی فرهنگ عامیانهٔ ایران*، مشهد: ادارهٔ موزه‌های آستان قدس رضوی.

جهازی، ناهید (۱۳۸۱). *افسانه‌های جنوب(بوشهر)*،چاپ اول. تهران: مدّبر.

رضایی، مهدی (۱۳۸۳). *آفرینش و مرگ در اساطیر*، چاپ اول.تهران: اساطیر.

زارع، میثم و صفری، جهانگیر (۱۳۹۲). «بررسی داستان اجاره‌خانه اثر بزرگ علوی براساس نظریه جامعه‌شناسی محتوا»، تخصصی مطالعات داستانی، (۴) ۱، صص ۶۴-۷۶.

زامالانسکی، هانری (۱۳۹۸). *جامعه‌شناسی‌ادبیات و بنیان‌گذارن آن*، چاپ چهارم. ترجمه: محمدجعفرپوینده، تهران: نقش جهان.

زنگویی، عبدالمجید (۱۳۹۳). *ترانه‌های فایز*، چاپ نهم. تهران: ققنوس.

سرکاراتی، بهمن (۱۳۷۸). *سایه‌های شکارشده*، تهران: قطره.

سلیمی، مینو (۱۳۹۸). «*مطالعهٔ قوم پزشکی آل زدگی*» ، *طبّ جنوب*، ۲۲، صص۳-۱۱.

شیری، قهرمان (۱۳۸۷). *مکتب‌های داستان‌نویسی در ایران*، چاپ اول.تهران: چشمه.

صفدری، محمدرضا (۱۳۸۶). *تیلهٔ آبی*، چاپ دوم.تهران: ققنوس.

صفدری، محمدرضا (۱۳۹۸). *چهل گیسو*، چاپ اول. تهران: نیماژ.

عسگری حسنکلو، عسگر (۱۳۹۴). *جامعه‌شناسی رمان فارسی*،تهران: نگاه.

گودرزی، محمدرضا (۱۳۷۸). *تیلهٔ آبی*، *کتاب ماه ادبیات و فلسفه*، ۱۸،صص ۲۴-۲۶.

لوونتال، لئو (۱۳۹۶). *رویکرد انتقادی درجامعه‌شناسی ادبیات*،چاپ سوم.ترجمه: محمدرضا شادرو، تهران: نی.

وحیدا، فریدون (۱۳۹۶). *جامعه شناسی در ادبیات*، چاپ هفتم. تهران: سمت.

هاشمی‌زاده، سیدکوچک (۱۳۹۹). *فرهنگ گویش دشتی*، ***چاپ اول***.ج ۱ ، قم، نگاه آشنا.

References

Asgari Hasanklou, A. (2014), Sociology *of the Persian novel,* Tehran, Negah Publications. (In Persian)

Beyhaqi, H. (1986) *Research and study of Iranian folk culture*, Mashhad: Astan-e Quds-e Razavi Museum Administration (In Persian).

Ershad, F. (2012). *Explorations in the Sociology of Literature.* 3rd edition*,* Tehran: Agah Publications. (In Persian).

Goodarzi, M. (1999). *"Blue Whale*", Literary and Philosophy Book of the Month,18, pp 24-26.

Hashami Zadeh, S K. (2020*). Dashti Dialect Culture,* 1(1), Qom, Neghah-e Ashna Publications. (In Persian).

Jahazi, N. (2002). *Tales of the South (Bushehr*), 1st edition, Tehran: Modbar Publishing Institute. (In Persian).

Imanikhoosh, N., Ismaeil, E. (2017). "Leopard in mythological beliefs of Semnan" *Literary Mystical and Mythological Quarterly*, (13) 48, pp 77-105.

Lovendtal, L. (2017*). A critical approach in literary sociology*, Translated by; Mohammad Reza Shadroo, Tehran: Ney Publications. (In Persian).

Rezaei, M. (2004). *Creation and Death in Myths*, 1st edition, Tehran: Asatir Publications. (In Persian).

Safdari, M. (2007). *Blue Whale*, 2nd edition, Tehran: Qoqnoos Publications. (In Persian).

Safdari, M. (2019). "*Chehel Ghisoo*," 1st edition, Tehran: Nimazh Publications. (In Persian).

Salimi, M. (2019). "Study of the tribe of All-e Zadegan medicine*" Southern Medical Bimonthly*, 22, pp 3-11.

Shiri, Kh. (2009), *Schools of story writing in Iran*, First Edition.Tehran, Cheshme Publications. (In Persian).

Serkarti, B. (1999). *Shadows of the Hunted*, Tehran: Qatreh Publications. (In Persian).

Scarpit, R. (2012). *Sociology of Literature*. 10th edition, Translated by; Morteza Kotobi, Tehran: Samt Publications. (In Persian).

Vahida, F. (2017*). Sociology in literature*. 7th edition, Tehran: Samt Publications. (In Persian).

Zaare, Maysam and Safari, Jahanghir (2013). "Analysis of the story of Bozorg-e Alavi's Rented House based on the theory of sociology of content" *specialized Fiction Studies*, 4(1), pp 64-76.

Zamalansky, H. (2019*). Sociology of Literature and Its Founders*, ForthEdition, Translated by Mohammad Jafar Pouyandeh, Tehran: Noghush Jahan Publishing.

Zangouei, A. (2014). *Fayez songs*, 9th edition, Tehran: Qoqnous Publications (In Persian).